

ВОЛЯ

ТИЖНЕВИК

А. Хомик.

Значіння східньо-європейських націй для цілого людства.

Як не ріжноманітний є людський рід (*homo sapiens*) з погляду раси, мови, культури, не дасться заперечити факту, що ціле людство творить одну вищу цілість, один вищий організм, котрий як всяке живе створіння підлягає законам біології. Поодинокі нації, котрі входять в склад людства, це його органи, і досить того, щоби захорів один орган, який сповняв призначену йому функцію, хворіє цілий організм, досить того, щоби один орган став огнищем фізичного чи морального болю, відчуває біль і цілий організм.

Від семи вік, від 13. століття, від злосчасної інвазії номадів, Татар і Турків Схід Європи, нації, що на ньому жили, знаходяться в стадії гострого болю, в стадії хронічної хвороби, яка ослаблює їх духові і фізичні сили. Від семи віків бореться там на широких східньо-європейських рівнинах гуманізм з варварством, культура з дикістю, світло з пільмою. І дійсно, треба подивляти оцю живучість, енергію і невмиручість східньо-європейських народів, особливо виставлений на всі удари лихої історичної долі народ український, що не дивлячись на всі жорстокі удари, ці народи заховали бадьорість, веселість і так всім дорогу радість життя. Та не тільки заховали вони цю бадьорість і радість, вони уміли із східньо-європейського пожара врятувати величній скарб вселюдської культури, якій надали національну форму, і що як що, але цей величній скарб заховує їх при життю, будить у них надії на майбутнє, викликає цю радість життя.

В попередніх наших статтях ми мали нагоду перевести доказ, що московський народ, цей державно творчий чинник на Сході Європи, являється прямим потомком оцих азійських варварів, які від четвертого століття після Христа принесли європейській родині народів стільки лихоліття. Переводити доказ ще раз і ще раз — річ зайва. І саме найбільшим нещастям для європейського суспільства треба уважати одну фатальну дату. 1709 р. станули до рішучого бою два світи: антиєвропейський, антикультурний, варварський світ під проводом Петра Великого і європейський і культурний світ під проводом Карла XII. і гетьмана Мазепи. Не судилося тоді європейській цивілізації побороти азійське варварство. На полтавських полях побо-

ров азійський Аріман європейського Ормузда, і це рішило на два століття долю європейської цивілізації.

Історія не знає кондіціоналів „як-би“, „коли-би.“ Історія знає тільки факти, мотором яких являються ідеї. На полтавських полях боролися дві державні ідеї: автономічна, оперта на індивідуальній і національній волі, ідея народоправства, заступлена молодим скандинавським королем-романтиком, Карлом XII. і старим, стоячим над гробом дідом, але молодим в душі гетьманом Мазепою, і автократична, деспотична, яку заступав „європейський реаліст“ Петро Великий. Поборола автократична ідея. Полтавська битва рішила долю Східньої Європи. Найскорше підпали під московське ярмо прибалтійські краї, Естонія і Латвія. Та коли Петро Великий, який забрав від Швеції балтійські краї як військову добичу правом завойовника, станув твердою ногою над Балтиком, доля Польщі, роздираної шляхотською анархією і переїдженої раком єзуїтизму, була порішена. Після полтавської битви Польща не протрималась навіть цілого століття, бо в 1771 р. наступив її перший розбір, за яким слідували два другі, і врешті зліквідували польське королівство. Після того московське варварство, яке докотилось до центра Європи і до берегів Понту, розлилося широкою струєю, захоплюючи що раз то нові землі. Після того падає Бесарабія, Кавказ і Закавказзя, і Московщина добірається до Персії і до Індії.

Ціла великорозмірна завойовницька політика Московщини, яка від Петра Великого переіменувалася в російську імперію, спіралася на могутню мілітарну силу. Те, що робив Пруський Фридрих Великий, є дитинячою забавкою в жовнірів в порівнанню з тим, що робила російська імперія в напрямі організації своїх мілітарних сил, оцього знаряддя насильства і неволі. Мілітаризм в великому масштабі — це витвір московський — це витвір російської імперії. Щоби тримати завойовані народи в неволі і темноті, мусіли московські імператори тримати велику, з'організовану на брутальній дисципліні, армію. Хвороба мілітаризму, яка неначе рак розїдала живий організм Європи, має своє головне огнище на Сході, на великих безмежних просторах російської імперії. Атже і в тім випадку справджується з науковою точністю теза, що хворобу одного органу відчуває цілий організм. Хвороба мілітаризму, бакцилі якої повстали на північно-східньо-європейських болотах і дреговинах, поширилась на цілу Європу. Вона тепер кінчається страшною болючою кризою п'ятилітньої війни і революції, кінця котрій ще не видати.

Так само, як мілітаризм в своїй найчистішій примітивній брутальності, знаходив собі найвідповідніший ґрунт на понурій території московської нації — націоналізм і поневолення національностей дійшло в російській імперії до апогея найдикішого знуцання над національною душею кожної з окрема „інородчеської“ нації. І отця хвиля з оольгічного націоналізму, рівного якому не було нігде на землі, покотилась по цілім ґлобі і особливо знайшла своїх служителів і жреців в Європі. Тільки приглядаючись московським методам поне-

волення і гноблення націй, могла центрально-європейська реакція знаходити деяке виправдання для гноблення націй в Австро-Угорщині і Німеччині. І тут знову з науковою точністю — вище висловлена теза. Хвороба зоологічного націоналізму, бакцилі якої знайшли відповідний ґрунт для свого розвою на московській понурій землі, заразила решту Європи.

Тих хоріб, з одного боку мілітаризму, з другого—зоологічного націоналізму, треба було позбутись людству, коли воно хотіло жити і розвиватися. На щастя знайшлися в лоні самого людства потрібні антитоксини для убиття страшних розідаючих його бакцилів мілітаризму і зоологічного націоналізму. Звичайно, ті антитоксини повинні витворюватись в тих органах, котрі підлягли найгострішій інфекції, щоби збити само огнище хвороби. І так воно дійсно ста ось. Схід Європи, оце нещасне поле бою між варварством і цивілізацією, являються місцем, де найскорше почали витворюватись протимілітарні і протинаціоналістичні антитоксини. Не випадково на Сході Європи найскорше вибухла революція. Не випадково нації європейського Сходу проголосили принцип національного самовизначення. Так мусіло бути.

Дякуючи тим антімлітарним і антінаціоналістичним токсинам розпалася московська імперія, оця нестерпна тюрма народів, оце огнище варварства і тьми. І цей розпад треба уважати не нещастям, як думають реакціонери, але саме найвідраднішим явищем в історії людства. День 18. березня 1917 р. — коли мусів цар підписати абдикаційний указ — це найрадісніший день, в річницю якого всесвітня демократія повинна на античний спосіб вложити на голови вінки з квітів. Це ж уступила чорна хмара реакції, яка затінювала цілу Європу, і зас'яло ясне проміння національної волі. День 18. березня 1917 р. — це неначе помста за полтавський трагічний день. Потомок Петра Великого, цього родоначальника світової реакції, ляг у ніг демократії. І з його упадком, з упадком голови так мозольно будованої державної системи, упала також і сама система, знищився також державний механізм, який своїми зубатими колесами розмяздував поодинакі нації, між всім також націю московську. Тільки дякуючи упадкові цього механізму, нації, що стогнали довше чи коротче під страшним утиском московського мілітаризму і зоологічного націоналізму, могли проявити свою національну індивідуальність, показати своє національне обличча.

І дійсно „інородчеські“ народи, які живуть на широкому суходільному мості між Балтиком і Кавказом, Каспієм і Чорним морем, напружили всі свої сили, щоби показати світові свою здібність до життя і самостійного існування і проявити свою радість життя. І ось тепер здивований світ, який був загіпнотизований могутньою силою російської імперії, тепер побачив, що на Сході Європи увільнились нові сили, ще дужчі, як колишня сила великої імперії. Ця сила — це воля націй — жити по своєму, влаштовувати в своїх краях такі

порядки, які відповідають економічним, політичним і культурним інтересам кожної східно-європейської нації з окрема.

І культурний західно-європейський світ, хоч і дивується та інтересується тими могутніми рухами, ареною яких став від трьох років Схід Європи, всеж таки не здає собі справи з далекосягlosti упадку великої російської імперії. Перш за все, європейська демократія ще не може дєфінітивно відповісти на питання: чи упадок російської імперії є корисним для людства, чи може шкідливим?

Коли європейська реакція, котра знаходила свою опору в істнуванні найбільш реакційної імперії, має на цю справу цілком ясний погляд, що упадок „єдиної і недеїлимої“ — це початок її кінця, і з усіх сил старається відбудувати тюрму народів, то європейська демократія, котра не докладно розуміє соціальної ваги національного питання, все ще не є того певна, чи не було б добре, як би місце автократичного царату зайняли „єдина і недеїлима“ всеросійська республіка. Відповідно до партійної своєї приналежності одні європейські демократи думають, що можлива „єдина і недеїлима“ республіка советів, другі, менше ліві, хочуть парламентарної всеросійської республіки. Є ще також і такі демократи, котрі вважають необхідною передумовою тривкого миру — відбудовання Росії, якою б вона не була. І отцю відбудовану Росію прийнялося-б в Союз Народів, що було-б гарантією мира.

Одначе вже сам хід випадків на сході Європи повинен би переконати західню демократію, що реставрація Росії навіть в федеративній формі — це утопія. Старалися Росію зфедерувати і большевики при допомозі зброї. Це завдання не під їх силу, хоч і як радикальні кличі вони виставляють. Нації не хочуть, щоби їм хтось другий навязував волю, а хочуть самі творити свою власну історію.

І ось ми бачимо дивне явище. Не дивлячись на те, що усі визволені з під московського ярма нації мають у себе дужий соціалістичний рух і хочуть будувати свої держави, які наблизили-б їх до соціалістичного ідеалу, вони мусять боротись з московськими крайнє лівими соціалістами, з большевиками. Очевидна річ, що тут коріння суперечки не в різниці поглядів на соціальне питання, але в тім, що московські большевики ігнорують їх національну індивідуальність та не хочуть рахуватися з тими національно-культурними установами, які витворилися у кожної нації з окрема на протязі історії.

Ще менше, як большевикам, удається зібрати руські землі якійсь другій політичній московській партії. Що правда, цієї спроби ніколи не робили ще і не здібні робити якісь інші соціалістичні партії, котрі не стоять на советській платформі. Московська демократія в дійсности не існує ще. Її не дозволив витвориться автократичний царат. Те, що називається російськими с. д. (меньшевиками) або рос. с. р. (правими), це властиво демократія тільки з імені — це ереміти серед свойго власного народа, чистої крові інтелігенти, яку стурбували соціальні рухи на сході і нарушили її спокій,

перервавши на півслові теоретичні дискусії над Марксом. Це люде не від міра цього, а як що вони вмішуються в політику, то, звичайно, із злоби за нарушений спокій вони віддають свої услуги більш активній і більш свідомій своєї мети російській реакції. І от ми бачимо що фірму підприємства відбудовання „єдиної і неделімої“ Росії взяли на себе московські реакціонери, котрі перед Европою вдають демократів і республіканців. Одначе там, де вони мають успіхи і де їм удається стати „каліфами на годину“, вони показують такий „республіканізм“ і „демократізм“, таку роблять „федерацію“, що обурені народи повстають проти них і дуже часто прогонюють їх. І коли большевикам удасться все ж таки утриматись на етнографічній московській території, то реакційні московські сили, підтримувані антантським імперіялізмом, тільки хвилево і то не цілком опановують даною країною, щоби в кінці переконатися, що вони стратили „diem et oleam“. І отце відбудовання Росії в її давніх межах йде вже цілих два роки, і все-ж таки віз, як оповідається в одній із російських новель, перевертається „на єфтом саом мєсте“. Це тому, що „єдино-неделімський“ віз зачіпає своїм колесом о камінь національного питання.

Ні одна з московських груп не хоче взяти під увагу існування немосковських націй, як державо-творчих чинників, і саме в тім ігноруванню лежить причина неуспіху всеросійської акції. Але також і всесвітня демократія не може витворити собі докладного образу випадків на сході Европи. Вона бачить тільки дві воюючі сторони: большевиків і антибольшевиків. Одначе є три борючіся сторони. Є ними: большевики, антибольшевики (московська реакція) і нації. Ці останні борються за своє національне самовизначення і з большевиками, як червоними імперіялістами, і з антибольшевиками, як білими імперіялістами. І ціла трудність становища визволених з під московського ярма націй полягає в тім, що їх, як демократичні нації, не хоче визнати європейська реакція і в боротьбі з ними підпірає московську і польську реакцію.

Який же вихід з цього заплутаного становища? Щоби большевицький уряд на Московщині, на етнографічній московській території, удалося повалити зовнішньою мілітарною силою, це більше як сумнівне, це майже неможливе. Уряди немосковських народів, які мають аж трьох противників: большевиків, московських антибольшевиків і європейську реакцію—повалити можна, але не можна над ними трівало запанувати. Ці нації вправді ослаблені, але на стільки сильні, щоби не терпіти над собою накиненого їм чужинецького уряду, і вони скорше переноситимуть анархію, ані-ж мали-б дозволити „паціфікувати“ себе чужинцям.

Отже, як бачимо, відбудова „єдиної і неделімої“ — це утопія, а стремління до її здійснення приносить безліч нещасть для цілого людства. Заходить тепер питання: може й правда, що це так, але може це гірше для цілого людства, що така відбудова неможлива. Може через це наражена на небезпеку ціла людська культура.

Вже в 70 роках написав великий московський письменник Іван Тургенєв дуже цікавий роман „Дим“. Один з головних персонажів, Потугін, крайній песіміст, висловився про цілу російську імперію, що вона не витворила ні одної культурної вартости. Як би російська імперія нараз перестала існувати, то це була-б менша втрата для людства, як, н. пр., пожар якої небудь галерії образів, або книгозбірні, бо моськовська нація не проявила творчої енергії на культурнім полі.

Хоч цей вислів і занадто різкий, є в нім частина правди. Деякі культурні вартости московська нація дала і в літературі і містечтві (візьмім хоч би самого Тургенєва), одначе це зроблено великою ціною придушення цілого ряду національних культур, через що в остаточнім культурнім білянсі людство збідніло, бо московський гніт притолочив своїм тяжким підкованим чоботом творчу енергію націй.

Питання національної самостійности, це властиво питання національної культури, це питання проявлення як найвищого напруження творчої енергії. Коли нації борються за свою національну самостійність, то вони борються одночасно за можливість проявлення найвищої творчої енергії. Перешкаджати їм в тім це значить утримувати велику частину людства на станѣвищі культурного безробіття, котре мусить відбитися на загальнім білянсі вселюдської культури і цивілізації. Народи східньої Європи рвуться до культури і цивілізації. І до цього не хоче допустити реакція, і через це цілий світ дичіє і варваризується. Отже пригноблення немосковських народів сходу, відібрання їм можливости розвивати свою національну культуру, причинилося-б не до піднесення загальнолюдської культурної продуктивности, але рівночасно годувало-б варварство і дикість серед культурніших народів заходу.

В стремлінню до розвинення національно-культурних сил у націй Сходу Європи лежить значіння їх для цілого людства. Ці нації прагнуть увійти в сім'ю культурних народів і скинути з себе останки варварства і дикости, які проявляються в мілітаризмі і зоологічнім націоналізмі.

І тільки тоді ціле людство піднесеться на вищий щабель розвою, коли стануть нації сходу Європи вільними господарями на своїй землі, усунувши всі пережитки неволі і чужого панування.

Осип Турянський.

Теорія і практика при відбудові української держави.

Grau ist die Theorie
Und grün des Lebens Baum.
Goethe.

Ніколи ще на протязі більше чим тисячлітньої історії не переживав український народ так важких, переломових і судьбоносних часів, як у теперішній світовій війні. І ніколи ще стихійна буря, яка